

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ПРАВ ОСОБИ: ЗМІСТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Демократизація суспільства, необхідність розбудови правової держави і реформування правової системи потребують негайного вирішення одного із важливіших конституційних принципів — забезпечення прав людини. У зв'язку з цим проблеми розробки галузевих гарантій прав людини у сфері кримінально-процесуального права, теоретичні питання розвитку процесуального механізму забезпечення захищеності особи дійсно важливі. Значний внесок у дослідження проблем правового захисту особи на загальнотеоретичному й на кримінально-процесуальному рівнях зробили П. М. Рабинович, А. С. Мордовець, В. Ф. Погорілко, В. В. Мамонов, Н. С. Малєїн, В. Ф. Сіренко, В. М. Чхиквадзе, В. А. Кучинський, М. Ф. Орзіх, В. Т. Нор, В. П. Шибіко, Ю. М. Грошевий, С. А. Альперт, М. И. Бажанов, Л. О. Богословська, Т. В. Варфоломєєва, В. С. Зеленецький, И. Е. Марочкін, М. М. Михеєнко, Є. Ф. Куцова й ін. Однак науковому аналізу піддавалися переважно самі засоби правового захисту, гарантії прав особи. Поза зоною уваги залишаються питання, пов'язані зі специфікою методів і способів освоєння цих правових явищ. Тому спроба усунути методологічний пробіл і становить мету цієї статті.

Склад гарантій прав особи розкривається переважно із залученням локальних дослідницьких схем типу: «поняття гарантій прав особи», «класифікація гарантій прав особи», інших сполучених варіантів. Відзначимо, предметне наповнення цих і інших пізнавальних засобів, що розкривають зміст системи гарантій прав особи, останнім часом найбільш інтенсивно здійснюється за рахунок гармонізації національного законодавства й міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав людини. Особливе місце в структурній характеристиці системи гарантій прав особи займає категорія «правовий статус» — пізнавальний засіб, потенціал якого реалізується при дослідженні правового стану особи, зокрема при вивченні однойменного правового феномена «правовий статус особи», що є по одностайному визнанню теоретиків права ядром правового стану особи й самої системи гарантій прав особи.

Виняткова роль правового статусу в характеристиці системи гарантій прав особи обумовлена, як мінімум, такими обставинами: по-перше, проблематика гарантій прав і свобод людини й громадянина досліджувалася в межах аналізу правового статусу людини й виникла як похідне від його розуміння; по-друге, правовий статус, що є ядром правового стану особи й байдужим до її індивідуальної характеристики, фіксує комплекс стійких зв'язків особи, що визначають її відносини з іншими суб'єктами в тій або іншій сфері суспільних відносин; по-третє, правовий статус розкриває специфіку зв'язку держава—особа, відображає стан особи, її інтересів в ієрархії пріоритетів, цінностей самої держави. Зрозуміло, що як схема дослідження, поряд із загальноправовим теоретичним

поняттям правового статусу, повною мірою затребувані поняття конституційного й процесуального статусу.

За допомогою схеми «поняття гарантій прав особи» у теорії права прийнято фіксувати предмет гарантій (свободи, права, законні інтереси), їхню мету й суб'єктів, а також спосіб існування гарантій (реалізація, забезпечення, захист, охорона свобод, прав і законних інтересів). Очевидно, що структуроване подібним чином поняття загалом дає уявлення про предмет і метод правового регулювання в сфері забезпечення прав особи. На підтвердження досить звернутися до найпоширеніших варіантів поняття гарантій прав особи, викладених останнім часом у дисертаціях вітчизняних авторів і інших наукових джерел. Причому при відборі досліджуваної одиниці — поняття гарантій прав особи слід спиратися не на текстовий фрагмент у конкретному джерелі — визначення, що по суті є спекулятивним й зустрічається досить часто, а на сукупність уявлень автора відповідного визначення, що розкривають ключові параметри поняття. Це ускладнення обумовлене методологічною функцією поняттєво-категоріального апарату загальної теорії права, що полягає в здатності наукових правових абстракцій виступати засобами відображення сутнісних, закономірних сторін, зв'язків правових явищ і одночасно бути основою для розробки правил, принципів застосування понять і категорій у конкретних пізнавальних процедурах [1, 368–382].

Так, А. С. Мордовець, визначаючи гарантії як соціально-політичне і юридичне явище, розглядає його в трьох площинах: по-перше, у пізнавальній (феномен гарантій дозволяє розкрити предметне теоретичне знання про об'єкт їхнього впливу, одержати практичні знання про соціальну й правову політику держави); по-друге, в ідеологічній (феномен гарантій використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей усередині держави й за її межами); по-третє, у практичній (гарантії визначаються як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи). У підсумку поняття гарантій визначається як система соціально-економічних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення особою своїх прав, свобод і інтересів [2, 311].

У І. Й. Магновського [3, 178–185] поняття гарантій прав особи формується по таких позиціях: по-перше, визначається предмет гарантій — права, свободи людини й громадянина. При розгляді цього питання є стійкою практика самостійного аналізу понять прав і свобод, а також їхніх носіїв — «індивіда», «людини», «особи», «громадянина»; розкривається зв'язок цих понять, погляди на їхній зміст в наукових джерелах і в основних міжнародно-правових документах, у Конституції. По-друге, фіксуються способи досягнення реальності прав і свобод (спосіб функціонування гарантій) — забезпечення, реалізація, охорона й захист прав і свобод. По-третє, виділяється форма існування гарантій і їхній зміст — умови, засоби, способи з наступною диференціацією соціально-політичних, ідеологічних і, головне, нормативно-правових форм, включаючи національну й міжнародну. По-четверте, встановлюється суб'єкт гарантій — право, держава з її владними інституціональними «відгалуженнями», цивільне суспіль-

ство, сам носій прав і свобод. В-п'ятих, позначається мета гарантій прав і свобод — режим реальності, тобто їхнє фактичне здійснення, реалізація, охорона й захист.

Останній компонент у понятті гарантій прав і свобод — мета — має вирішальне значення, оскільки фіксує очікуваний результат функціонування системи й задає основні структурно-функціональні характеристики системи гарантій, автономність і самодостатність якої разом з тим обмежена її включеністю в систему вищого порядку — систему права. Тому глибоке розуміння мети вимагає не тільки руху зсередини системи гарантій прав і свобод, відштовхуючись від предмета, але й — ззовні, з урахуванням цілей системи права й тих функцій, які повинна виконувати система меншого порядку — система гарантій прав особи. Дана вимога поширюється й на галузеву процесуальну систему гарантій прав особи.

Т. Н. Заворотченко вибудовує поняття гарантій по таких параметрах, як сутність гарантій — система умов, що забезпечують задоволення інтересів людини. Потім функції гарантій, основна з яких — виконання обов'язків державою й іншими суб'єктами у сфері реалізації прав особи. Далі об'єкт гарантій, визначуваний як суспільні відносини, пов'язані з охороною й захистом прав людини, задоволенням матеріальних і нематеріальних інтересів громадян. Нарешті, структура гарантій, що включає: по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні й інші нормативні акти, що містять норми про права й свободи людини; по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права; по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі й контрольно-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини [4, 25]. У найбільш загальному варіанті поняття гарантій у Т. Н. Заворотченко зведено до основних умов і засобів, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права. В уточненому варіанті — це, по-перше, певні умови, при яких можлива цілковита й всебічна реалізація прав і свобод особи, і, по-друге, засоби, що ефективно забезпечують охорону й захист прав і свобод особи у випадку їхнього незаконного обмеження.

Алгоритм формування, як і розкриття поняття гарантій прав особи, виявлений на основі аналізу дисертацій названих вітчизняних авторів, інших наукових джерел, що становлять свого роду «бібліографічний кістяк» дисертаційних робіт із проблематики гарантій прав особи, — сформована практика при розгляді теоретико-правової проблематики захисту прав людини. У знятому виді дана схема цілком виявлена в тих численних визначеннях гарантій прав особи, які наведені в розглянутих дисертаціях, інших наукових джерелах, сучасній навчальній літературі з теорії права.

Досить звернутися до бібліографії, що формує науковий апарат сучасних вітчизняних робіт у сфері гарантій прав особи, щоб виявити явну або неявну присутність зазначеної схеми, розмаїтість якої багато в чому обумовлена дослідницькою настановою автора й визначена в центральному елементі поняття. У роботах з акцентуацією функціональних ознак і проявів системи гарантій — це «механізм»; у роботах з домінуючою нормативно-правовою про-

блематикою й питаннями перспектив законотворчості — це «норми права»; у роботах, що фіксують основну увагу на міжнародно-правовому аспекті, мова йде в основному про відповідні правозахисні інституції й ін.

У понятті гарантій прав особи специфіка юридичного шару гарантій фіксується, головним чином, через уточнення нормативно-правового статусу (юридичної природи) правозабезпечувальних засобів і їхнього функціонального призначення з акцентом на функціях реалізації, охорони, захисту, відновлення прав особи, створення правового механізму режиму законності. Наочні щодо цього позиції, що зустрічаються в науковій і навчальній літературі. Так, І. Й. Магновський визначає юридичні гарантії як «сукупність умов і спеціальних правових способів і засобів, що визначають умови й порядок реалізації безумовного здійснення прав і свобод особи, а також їхню охорону, захист» [3, 151].

В. Ф. Погорілко розглядає юридичні гарантії як «надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами й свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їхньою метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту прав і свобод громадян» [5, 222].

Е. Г. Волинка, розкриваючи специфіку юридичних гарантій у контексті проблематики механізму забезпечення прав і свобод особи, визначає їх як «сукупність конкретних засобів, що несуть юридичний, загальнообов'язковий характер, завдяки яким можливо цілковите й всебічне забезпечення ефективного здійснення, охорони й захисту прав і свобод особи. Головне їхнє призначення полягає в наданні всім і кожному рівних правових можливостей для набуття, реалізації, охорони й захисту прав і свобод, у створенні необхідних юридичних умов для перетворення закріплених у нормативно-правових актах прав і свобод із потенційних можливостей у реальну практику суспільних відносин» [6, 96, 159]. Особлива увага звертається автором на специфічну рису юридичних гарантій, що, власне, й задає конкретному нормативно-правовому засобу правогарантуючий статус. Мова йде про обов'язковість відповідних законодавчо встановлених положень. Як підкреслює Е. Г. Волинка, «закріплення в законодавстві прав і свобод особи є надзвичайно важливим для їхнього забезпечення, однак без відповідних юридичних засобів всебічного їхнього забезпечення здійснювати права й свободи практично неможливо» [6, 95–96].

Юридичні гарантії визначаються В. В. Мамоним як «закріплені правовими нормами права й свободи громадян, а також способи їхнього захисту» з акцентом на обов'язку держави, по-перше, установити відповідальність за їхні порушення, по-друге, створити спеціальні органи для захисту прав і інтересів громадян [7, 65]. Юридичні гарантії по М. С. Малєйну — «норми права, що передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Якісна характеристика юридичних гарантій передбачає оцінку всієї діючої системи права в цілому, з погляду повноти охоплення правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємин державних органів і грома-

дян, а також громадян між собою» [8, 43]. Уточнюючи поняття юридичних гарантій, М. С. Малейн визначає їх як умови, засоби й способи, що забезпечують здійснення в повному обсязі й всебічну охорону прав і свобод. Поняття «гарантії», на думку автора, охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод для їх повного або належного здійснення.

В. Ф. Сіренко до юридичних гарантій відносить: норми матеріального й процесуального права, норми, що встановлюють організаційні форми діяльності й взаємин органів держави й громадян. Юридичні гарантії у своєму функціональному призначенні виступають засобами реалізації й охорони прав, свобод і обов'язків, де першочергове завдання відведене забезпеченню повної й ефективної реалізації прав і свобод: «Це досягається закріпленням у правових нормах основних прав і свобод, їхньою конкретизацією в чинному законодавстві через процесуальні форми реалізації, засоби заохочення. А юридичні гарантії охорони прав і свобод громадян забезпечуються через закріплені в правових нормах: конституційний контроль і нагляд; засоби захисту й міри відповідальності винних за порушення прав і свобод громадян; процесуальні форми охорони; засоби запобігання й профілактики порушень прав і свобод» [9, 58]. В. А. Кучинський, абсолютно справедливо підкреслюючи політичну природу юридичних гарантій прав і свобод особи, визначає їх як сукупність встановлених державою спеціальних юридичних засобів, що забезпечують реалізацію й захист прав і законних інтересів людей [10, 46].

В інтерпретації В. М. Чхиквадзе поняття юридичних гарантій прав і свобод громадян визначається як «сукупність спеціальних правових засобів і способів, за допомогою яких реалізуються, охороняються й захищаються права й свободи, запобігають їхнім порушенням, відновлюються порушені права» [11, 140].

С. В. Слинко визначає гарантії прав особи в кримінальному процесі як «систему взаємопов'язаних механізмів, форм і засобів. Засоби гарантій містять у собі правові інститути (нормативні, процесуальні), які забезпечують належне визнання й реалізацію основних прав і законних інтересів особи» [12, 85–86].

Обґрунтованість акценту на політичній природі юридичних гарантій очевидна, оскільки відповідний шар правового матеріалу фіксує (явно або неявно) саме державну оцінку значимості й ролі прав особи, самої особи в державній системі цінностей. Причому рівень обумовлений, як правило, актуальною й домінуючою настановою в політичному, ідеологічному курсі держави (наприклад, ст. 3 Конституції України). З іншого боку, указування на політичну природу юридичних гарантій може бути проявом того, що В. П. Малахів називає юридичним мисленням (або «теоретизуючою політичною свідомістю») [13, 50–52].

Класифікація гарантій як пізнавальний засіб використовується для впорядкування наявного й отриманого знання про це правове явище. Необхідність у методі класифікування з'являється на етапі систематизації науково-теоретичного, нормативно-правового матеріалу, що відображає якісне (у т. ч. предметно-функціональне) різноманіття проявів досліджуваного об'єкта. У теорії права (В. М. Сирих) відзначається, що основне пізнавальне завдання, розв'язу-

ване за допомогою класифікації, — пошук відповіді на питання про те, «яким чином клас явищ, процесів, будучи подібним, єдиним у своїй основі, може бути несхожим, різним по формах прояву цієї основи» [1, 415]. Розмаїтість основ, значима роль суб'єктивного фактора в їхньому визначенні приводить до множинності класифікаційного продукту, створюваного в межах єдиного матеріалу. Із цього приводу в теорії права підкреслюється ось що: «Класифікація може проводитися за всілякими ознаками, як зовнішніми, так і змістовними, сутнісними. Залежно від того, яка береться ознака, класифікації підрозділяються на два види — штучні й наукові (природні). У штучних класифікаціях за основу береться яка-небудь зовнішня і, може бути, випадкова для досліджуваних явищ ознака. За основу наукових класифікацій береться сутнісна, головна ознака, властивість досліджуваних явищ і процесів. Обидва види класифікацій знаходять застосування в правовій науці, а в ряду випадків — і для систематизації тих самих явищ» [1, 415–416].

Вірне у своїй принциповій основі розуміння сутності класифікування має потребу в т.зв. розгортанні, оскільки у формально-логічній природі цього методу закладений потенціал, що значно перевершує функцію розподілу-упорядкування об'єктів по класах. Розходження у визначенні критеріїв якості й наукової цінності класифікацій породили в науковій літературі неоднозначний підхід до виділення видів класифікацій. Узагальнюючи наукову мотивацію опозиції природних і штучних класифікацій, що набула стійкого поширення в науковому середовищі, С.С.Розова розкриває сутнісну, семантично приховану, підставу такого протиставлення: природа об'єктів, що класифікуються, — у природних, або сваволя суб'єкта класифікування — у штучних класифікаціях. Обидві ці основи, які модифікуються в істотність-неістотність ознаки, що виступає основою розподілу, або у всебічність-однобічність класифікаційного продукту, формують різні за змістом, але близькі по суті способи введення опозиції природних і штучних класифікацій.

Інші основи розрізнення видів класифікацій, що розкриває фази їхнього становлення: по ступеню їхньої наукової зрілості, етапу їхнього розвитку. Виділювані за цією ознакою види класифікацій можуть бути: 1) формальні й змістовні (різниця обумовлена основною функцією — формальні класифікації орієнтовані на виділення класифікаційних одиниць, а змістовні спрямовані на відкриття законів, що зв'язують ці одиниці в ціле); 2) описові й сутнісні (протиставлення пов'язується із двома етапами руху пізнання до відкриття закону, що поєднує класи досліджуваних об'єктів у класифікаційне ціле. Тут на першому етапі описові класифікації, що носять характер попередньої систематизації, виражають знання факту існування різних форм досліджуваних об'єктів, виділюваних в особливі класи без претензії на пояснення специфіки того або іншого класу зумовлюючими її факторами; а на другому етапі вже сутнісні класифікації фіксують закон утворення цих форм, що з необхідністю виводить дану розмаїтість досліджуваних об'єктів з деяких зумовлюючих його факторів.

Поряд з розрізненням класифікацій по основі їхньої наукової якості й зрілості є паралельне розрізнення класифікаційного продукту за змістом знан-

ня, що міститься в ньому. У розмаїтості таких класифікацій, що вибудовуються по різних параметрах (склад, структура, кількісні характеристики, умови й причини виникнення, етапи розвитку й т. д.) для того самого досліджуваного об'єкта, особливий інтерес становлять так звані каузальні класифікації, що виражають причинно-наслідкові залежності в досліджуваних об'єктах. Формовані й на початкових, і на наступних етапах дослідження, вони можуть бути як описовими, так і сутнісними. Перші вибудовуються лише на одній безпосередній основі (описові класифікації) і відображають або причину, або слідство, але не їхній зв'язок, а другі (сутнісні класифікації), закономірно пов'язуючи одну з одною дві основи — безпосереднє і опосередковане, — відображають зв'язок причинної й слідчої сторін досліджуваного об'єкта. С. С. Рожева підкреслює, що «залежно від того, яка із двох закономірно зв'язаних одна з одною сторін об'єкта — причина або слідство — становить при вивченні основний інтерес, її беруть як безпосередню основу класифікації, інша ж сторона виступає її опосередкованою основою». У результаті формується причинно-наслідкова (тут закономірність утворення класів полягає в тому, що різноманіття слідств пов'язується з різноманіттям зумовлюючих їхніх причин) або слідчо-причинна (тут же закономірність утворення класів пов'язує різноманіття причин з різноманіттям слідств) класифікації досліджуваного об'єкта [14, 58–59].

Сполучення позначених уявлень про класифікацію й теоретико-галузеву практику класифікування гарантій дозволяє пов'язувати перспективу формування більш досконалої (сутнісної) класифікації гарантій прав особи з основною робочою якістю гарантії — якістю, в якій виявлена суть, мета, функція гарантії як такої. Мається на увазі здатність забезпечувати невідворотність настання юридичних наслідків у випадку порушення, незаконного обмеження конкретного права (зрозуміло, включаючи всі елементи суб'єктивного права) і законного інтересу; а також здатність забезпечувати відновлення ситуації до необхідного стану. Здається, що саме дане розуміння сутності гарантій повинне враховуватися при побудові класифікації, що становить інтерес як в теоретичній, так і в практичній сфері застосування.

Тут, імовірно, доречно питання: класифікація галузевих (кримінально-процесуальних) гарантій прав особи — виняткова приналежність наукового підходу, теоретичний продукт упорядкування всієї безлічі способів і засобів галузевого забезпечення прав і інтересів особи за рядом ознак або надалі можливо використання класифікації в галузевому нормативно-правовому матеріалі? Формування якої-небудь певної позиції в цьому питанні пов'язується з іншим питанням: про обґрунтованість, доцільність, ефективність встановлення саме в законодавстві жорстких кореляцій між порушеннями самих гарантій, забезпечуваних ними прав і відповідним видом санкцій за такі порушення. Відповідь на це, а значить, і на попереднє питання передбачає головне — чітке розуміння наукової й практичної цінності встановлення подібної формалізації в механізмі забезпечення прав і інтересів учасників процесуальної діяльності, а також умов і меж ефективності іншого підходу, пов'язаного з розширенням у подібних ситуаціях процесуальних можливостей особистого розсуду посадової особи, що

здійснює процесуальний контроль за дотриманням законності при прийнятті й реалізації процесуальних рішень, у т. ч. пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян.

В основі такої класифікації бачиться закономірний зв'язок між якісною характеристикою предмета порушення, самого порушення і юридичного наслідку. Предмет порушення може бути представлений різними класами правових засобів, задіяних у механізмі забезпечення прав особи, в т. ч. права й законні інтереси (включаючи конституційні, галузеві — статусні, процедурні, а також права й інтереси, визначені в міжнародно-правових стандартах); гарантії забезпечення прав і законних інтересів (що у самому широкому сенсі включають: галузеві процесуальні принципи, галузеві процедури прийняття й виконання процесуальних рішень, обмежуючих права особи, інші галузеві процесуальні інститути, що регулюють відносини, пов'язані з обмеженням прав і інтересів особи, їхнім захистом, охороною, відновленням і ін.). Основою попередньої класифікації самих порушень можуть виступати окремі параметри, у т. ч. характер порушення (порушення формальне або по суті, невиконання або не своєчасне виконання процесуального обов'язку, порушення процесуальних строків, порушення процедури й ін.), суб'єкт порушення, характер процесуально-правових реальних або потенційних негативних наслідків (тут увага звернена на якісну ознаку цих наслідків для прав особи в процесуальній діяльності). Нарешті, класотворною основою для юридичних наслідків порушень, скоріше, повинен виступати характер такого наслідку (наприклад, умовне або безумовне скасування підсудкового процесуального рішення, скасування рішення, прийнятого без законного приводу й достатніх підстав, і ін., у т. ч. кримінально-правові наслідки). Очевидно, що й по характеру фактора, задіяного в попередньому класотворенні, і по формотворній закономірності мова повинна йти про т.зв. каузальну класифікацію, що виражає причинно-наслідкові (слідчо-причинні) залежності в досліджуваних явищах. Імовірно, даний підхід здатний повніше відобразити робочу функціональну сторону гарантій прав і законних інтересів особи.

Література

1. Сырых В. М. Логические основания общей теории права: В 2 т. Т. 1: Элементный состав. — М., 2000.
2. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — М.: Юристъ, 2004.
3. Магловський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): Дис... канд. юрид. наук. — К., 2003.
4. Заворогченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: Дис... канд. юрид. наук. — К., 2002.
5. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. — К.: Наук. думка, 1999.
6. Волипка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: Дис... канд. юрид. наук. — К., 2000.
7. Мамонов В. В. Гарантии прав, свобод и обязанностей граждан в СССР. — Алма-Ата: Казахстан, 1981.
8. Малаш Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан // Советское государство и право. — 1974. — № 6.

9. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан. — К., 1983.
10. Кучинский В. А. Личность, свобода, право. — М., 1978.
11. Чхиквадзе В. М. Социалистический гуманизм и права человека: Ленинские идеи и современность. — М., 1978.
12. Слишко С. В. Механизм реализации процессуального статуса субъектов уголовно-процессуальной деятельности: Монография. — Х.: Основа, 2005.
13. Малахов В. П. Философия права. — М., 2002.
14. Розова С. С. Классификационная проблема в современной науке / Отв. ред. Л. С. Сычева. — Новосибирск, 1986.

УДК 343.8.001.76

В. М. Дрьомін

ЕВОЛЮЦІЯ ПОКАРАНЬ В КОНТЕКСТІ ПРЕВЕНТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ВІД ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ДО ПРОБАЦІЇ

Скільки існують кримінальні покарання, стільки суспільство обговорює питання відповідності покарань здійсненому злочину, умовам тримання засуджених, справедливості. В Україні проблема виконання кримінальних покарань є однією з найгостріших як у соціальному, так і правовому аспектах. Як відомо, реформа кримінально-виконавчої системи в Україні почата практично тільки у 1998 р. Створено Державний департамент України з питань виконання покарань, у розпорядження якого передане виконання усіх видів покарань, у тому числі не пов'язаних із позбавленням волі. Існують управління з питань виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Відбувся перерозподіл функцій між МВС і Державним департаментом із питань виконання покарань. Основна увага в реформі пенітенціарної системи була приділена виконанню покарання у вигляді позбавлення чи обмеження волі.

Проте у загальному ланцюзі реформаторських заходів найбільше консервативною виявилася та частина кримінально-виконавчої системи, що стосується виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Якщо пенітенціарні установи знаходяться під пильною увагою громадськості і міжнародних правозахисних організацій, то соціальне і правове становище засуджених із «іспитовим» терміном практично не відоме. Водночас, з точки зору попередження рецидивної злочинності та соціальної реабілітації, є потреба у вивченні таких питань, як зайнятість даної категорії засуджених, забезпечення житлом, рівень життя, стан здоров'я, можливості медичного обслуговування тощо. Актуальність цих питань неодноразово підкреслювалась автором цієї статті та іншими вченими [1].

У зарубіжній і вітчизняній кримінологічній, кримінально-правовій і пенітенціарній науці ще наприкінці XIX ст. достатньо широко почало обговорюватися питання про доцільність широкого застосування покарання у вигляді позбавлення волі і почали робитися спроби пошуку альтернатив цьому виду покарання. Розчарування в тюремному ув'язненні як доцільній мірі покаран-